

Atf Bilgisi/Citation

Koç, Haşim. “Erken Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Diplomasi Merkezi İstanbul ve Diplomatik Faaliyet Şekilleri”. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, c.5 s.1 (2024): 196-215.

Makale Bilgisi/Article Information
Düşünce Yazısı/Opinion Letter

**ERKEN DÖNEM OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA
DİPLOMASİ MERKEZİ İSTANBUL VE DİPLOMATİK
FAALİYET ŞEKİLLERİ**

Haşim KOÇ¹

Öz

Altı yüz yılı aşkın hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik faaliyetleri, daha çok 18. yüzyıl ile başlayarak çalışılmaktadır. Bu çalışmada 18. yüzyıldan önceki diplomatik faaliyetler ve bu faaliyetlerin etrafında döndüğü İstanbul bir diplomasi merkezi olarak ele alınmaktadır. Dünyaya yön veren Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti, 16. Yüzyıldan başlayarak her devletin kendisinden haberdar almak için diplomatlarını geçici ya da sürekli suretle görevlendirmeye çalıştığı bir merkez haline gelmişti. Bu merkezdeki diplomatik faaliyetler, İmparatorluğun ulaştığı hacim ve nüfuz alanıyla orantılı olarak çeşitlenmişti. Erken modern dönem diplomasisinin icra edilmiş biçimlerinin günümüzden farklı olduğunu, bu farkların günümüze neler

¹ Öğretim Görevlisi, Başkan Danışmanı
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yükseköğretim Kurulu
hasim.koc@mgu.edu.tr, hasim.koc@yok.gov.tr
ORCID: 0000-0002-8669-0510

söyleyebileceklerini ifade ederek modern diplomasi anlayışımızın nerelerden günümüze ulaştığını sorgulamayı hedefleyen çalışma, günümüz diplomasi usullerinin hızla değişen dünyanın gereksinimleri ile eşgüdümlü bir şekilde dönüşebileceğini hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Diplomasisi, Erken Modern Dönem, Diplomasi İcra Şekilleri, İstanbul, Büyükelçiler.

ISTANBUL AS A DIPLOMATIC CENTER AND TYPES OF DIPLOMATIC ACTIVITIES DURING THE EARLY MODERN PERIOD

Abstract

The diplomatic activities for the Ottoman Empire, which ruled more than six hundred years, are mostly studied starting with the 18th century. This study focuses on diplomatic activities before the 18th century and Istanbul as a diplomatic center around which these activities revolved. Starting from the 16th century, the capital of the Ottoman Empire, which shaped the world, had become a center where every state tried to assign its diplomats ad-hoc or permanently to get news from it. Diplomatic activities in this center diversified in proportion to the size and influence of the empire. The study, which aims to question where our understanding of modern diplomacy has come from by expressing the ways in which early modern diplomacy was practiced differed from today and what these differences can tell us about the present, reminds us that current diplomatic procedures can transform in coordination with the needs of a rapidly changing world.

Keywords: Ottoman Diplomacy, Early Modern Period, Types of Diplomatic Conduct, Istanbul, Ambassadors.

EXTENDED ABSTRACT

After the conquest of Istanbul by Mehmed II in 1453, Istanbul became the capital city of the Ottoman Empire. Ottoman Empire has been a global power after the conquest, a fact, which also influenced Istanbul as turning into a global center for international relations. This piece seeks to scrutinize Istanbul as a

diplomatic center in the 16th and 17th centuries, firstly, and, secondly, the different types of diplomatic activities through these two centuries will be highlighted in order to acknowledge the divergences of these two centuries with our current age.

A big research question in the diplomacy studies of the Ottoman Empire has been the establishment of permanent embassies vs. *ad-hoc* embassies, which the Ottomans have used until the end of the 18th century as the main type of sending ambassador to the European states. The editors and contributors of the volume claim that *ad-hoc* agents have been always the norm in the early modern period, not the permanent ones, as claimed a weakness to the Ottoman diplomacy.

Being the political center of the world, around Istanbul and the palace, many events were gravitating during the 16th and 17th centuries. This situation has made Istanbul the heart and the center of diplomacy, which was known and recognized by the Ottoman Empire's counterparts leading them to send their ambassadors permanently or temporarily to Istanbul. Thus, Istanbul turned into a play scene of ambassadors with diverse origins, who tried to do their best in order to get some news and intelligence from the Empire's situation, using all kind of mechanisms, which seems to our time to be weird and unusual. Editors summarized these "unusual" deeds and activities by the ambassadors to the Ottoman Empire and by the foreign diplomacy staff of the Empire in a very conclusive way. They

summarized the sections of the book as the start of the permanent embassies in Istanbul, the change in Ottoman policy and its impact to the diplomatic protocol, socialization among diplomats, gift giving, cultural exchange, information gathering and the roles of the supporting actors to diplomacy.

Ottoman Empire's capital gained a "true" diplomatic atmosphere in the 16th century, which started to be felt after the conquest of the city in 1453. Starting with Venetians, every polity having any relationship with the Empire sent its own ambassador to the city in order to assure their presence in the center of the globe. Thus, Istanbul became the show scene of the ambassadors coming from every corner of the world. The contributions in *Diplomatic Cultures at the Ottoman Court, c. 1500-1630* by Tracey A. Sowerby and Christopher Markiewicz reflect this show scene from different angles. The variety of angles makes us think of the nuances and different combinations of diplomatic activities within these two centuries than current practice of diplomacy.

Giriş

Diplomasi tarihi çalışmaları açısından Osmanlı İmparatorluğu ve İmparatorluğun erken dönem diplomasisi az çalışılmış temaların başında gelir. İmparatorluğun bilinen dünyaya yön verdiği 16. ve 17. yüzyıllarda başkent İstanbul bir diplomasi merkezi haline gelmiş ve diplomatik gelişmelere yön vermiştir. İstanbul'un diplomasi merkezliği 21. yüzyılda öne çıkan diplomasi tarihi çalışmalarında vurgulanmaya başlanmış ve

hem genel hem de özel diplomasi faaliyetlerine yönelik birçok kıymetli araştırmada kendisine yer bulmuştur. Kısa incelememizde 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı'daki diplomasi faaliyetleri üzerine yazılmış edisyon bir kitap üzerinden bakışlar atarak Osmanlı İmparatorluğunun diplomatik faaliyetlerinin global diplomasiyi ne şekilde etkilediğini tartışmaya açmak istiyoruz.

Tracey A. Sowerby ve Christopher Markiewicz tarafından yayına hazırlanan *Diplomatic Cultures at the Ottoman Court, c. 1500-1630* (New York and London: Routledge, 2021) (Osmanlı Sarayında Diplomatik Kültürler: 1500-1630 arası) başlıklı kitap, içerisindeki dokuz makaleyle 16 ve 17. yüzyıllardaki Osmanlı diplomasi kültürünü günümüze yansıtmaktadır. Sowerby, Oxford Üniversitesinde erken modern dünyadaki diplomasi kültürü ve pratikleri üzerinde yoğun araştırmalar yapmakta ve yayınlar hazırlamaktadır. Markiewicz ise Birmingham Üniversitesinde Osmanlı ve İslam tarihi dersleri vermektedir ve Osmanlı-Safevî ilişkileri üzerine araştırmalarını yoğunlaştırmıştır. Routledge Yayınlarının Erken Modern Tarih Araştırmaları serisinden yayımlanan kitabın jenerik sayfasında, “16. yüzyılda İstanbul'daki Osmanlı sarayı, Avrasya'daki erken modern diplomasi faaliyetlerinin eksen merkezi haline gelmiştir.” ifadeleri ile Osmanlı sarayındaki diplomasi faaliyetlerine odaklanması suretiyle kitabın alana önemli ve biricik katkı yaptığı vurgulanmaktadır. Avrupalı ve Avrupa dışından diplomatların perspektiflerini araştırmış çalışmalarla diplomatik

pratiklere dahil olmuş Osmanlı memurlarının perspektiflerine dair çalışmaları birleştirdiği öne sürülen kitapta, Osmanlı diplomatik süreçlerinin oluşum dönemine bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Daimi elçiliklerin başlaması, Osmanlı politika ve protokolünün değişmesi, diplomatik sosyalleşme, hediyeleşme, kültürel değişim, bilgi edinme ve diplomasiye yardımcı aktörlerin rolleri gibi konular kitapta ele alınmaktadır.

Editörlerin Diplomatik Kültürün Merkezi Olarak İstanbul başlığıyla kaleme aldıkları giriş makalesi, 1590 yılında İstanbul'da Safevî elçisinin yanında, İngiliz daimi elçisi Edward Barton'un belirttiği üzere Fransa, Kutsal Roma, Fas, Polonya ve Venedik elçileriyle, Boğdan, Dubrovnik, Tataristan, Transilvanya ve Eflak ajanları bulunduğunu aktarmaktadır. 1620'ye gelindiğinde ise hem bu devletlerin hem de Bohemya, İngiltere, Macar, Migrelya, Moravya, İran, Silezya, Birleşik Eyaletler ve birçok Alman prensliklerinin diplomatları Osmanlı ülkesinde görev yapmaktaydı (2021, 1). Yazarlar, “yeni diplomasi tarihinin” disiplinler arası bir yaklaşım içeren geniş bir açıyla konuları çalıştığını, ajanlar, diplomat ağları, dinler ötesi diplomasi, diplomatik seremoniler, diplomasi dışı aktörlerin rolleri, maddi kültür ve hediyeleşmenin önemi, diplomasiye hazırlık faaliyetleri gibi konuların bu “yeni” anlayışın araştırma alanları içerisinde olduğunu öne sürmektedir. 16. yüzyılda Osmanlı emperyal kültürü ve saray kültürünün gelişerek kendini tanımlayıp somut olarak bir yere oturtma çabalarının, diplomatik kültürü, pratiklerini ve süreçlerini de etkilemiş olduğu, “yeni”

diplomasi çalışmalarının da bu konulardan uzak durmadığı da vurgulanan konular arasındadır. Diplomasinin sadece siyasi boyutlarının değil, aynı zamanda ritüelleri ve hediyeleşme gibi kültürel boyutlarının da araştırmacıların ilgi alanına girdiği gözlemlenmektedir.

Bütüncül yaklaşımın diplomasi pratiği ve kültürlerini anlamada en doğru yöntem olduğunu öne süren yazarlar (2021, 2) Osmanlı sarayının global bir merkez olmasının tüm dünyadan Osmanlı ile münasebet kurmak için elçileri çektiğini ve bu elçilerin İstanbul'da aynı zamanda birbirleriyle de bir diplomatik kültür geliştirdiklerini ifade etmektedir. Osmanlı sarayının diplomatik pratiklerin bir erime potası haline geldiğini, bu sayede de birçok kıtadaki diplomatik tavırları etkilediği de ifade edilmelidir. Avrupa'daki daimî diplomatik pratiklerin Osmanlılarla diyalog halinde geliştiği de farklı yazarlar tarafından öne sürülmektedir (2021, 3).

Kitaptaki makalelerin dağılımı Osmanlı sarayının geniş coğrafyadaki diplomasi pratiklerini etkileme potansiyelinin bir göstergesi gibidir. Markiewicz, I. Selim'in diplomatik yazışmalarını biçimlendiren Fars katipleri Atçıl ise Veziriazam Rüstem Paşa başta olmak üzere Osmanlı diplomatik aktörlerini incelemiştir. Markiewicz ve Sowerby'nin ortak kaleme aldığı bölüm ise protokol, performans ve diplomatik hediye değişiminin maddi kalitesine dair Osmanlı ve yabancı perspektifleri analiz etmektedir. Talitha Scheper'in katkısında ise Cornelis de

Scheper'in Büyükelçiliği esnasındaki Hollandalı sanatçı Peiter Coecke ve Aelst'in büyük boyutlu gravürlerinin bağlamı ele alınmıştır. Birçok bölümde ise diplomatik pratik ve kültürler bir siyasi yapının diplomatının gözünden incelenmiştir. Bamford İngiltere, Grygorieva Leh-Litvanya Krallığı ve Hudson ise Venedik'i incelemiştir. Stoyanova İspanyol ve Osmanlı diplomatlarının ilişkilerine mercek tutarken, Sowerby İstanbul'daki diplomatik topluluğunun geniş konturlarını ve Osmanlı protokolü tarafından nasıl biçimlendirildiğini ele almıştır.

1. Diplomasinin Kalbi Olarak İstanbul

Sarayın diplomatik faaliyetlerin odağında olması tüm bu faaliyetlerin 16. yüzyılda İstanbul'da toplanmasını da beraberinde getirmişti. İmparatorluk merkezi ve başkenti olmasıyla eş zamanlı olarak İstanbul, diplomasinin de ana üslerinden biri haline gelmişti. Fetihden sonra II. Mehmed ile birlikte Osmanlı padişahları İstanbul'u imparatorluğun merkezi olarak tasavvur etmişlerdir. Lakin İstanbul'un imparatorluğun merkezi haline gelmesi için 16. yüzyılın başlarına kadar beklemek gerekmiştir. Bunu Osmanlıların kendi ürettikleri belgelerden de takip etmek mümkündür, örneğin Kanuni döneminde İstanbul belgelerinde *bi-makâm-ı dâri's-saltanat* olarak geçmektedir (2021, 4).

Bu durumu nüfustaki artıştan da takip etmek mümkündür. İstanbul'da 16. yüzyılın ortalarında 120.000 haneden ve dolayısıyla yaklaşık 500.000 mukim nüfustan bahsedilirken

yüzyılın sonunda merkez ve etrafının 700.000 kişiyi barındırdığı söylenebilir. Yüzyıl boyunca süregiden inşa faaliyetleri, bayındırlık faaliyetleriyle birlikte şehrin imparatorluk merkezi haline gelmesini sağlamış, nüfusun da artmasıyla beraber bu süreç olgunlaşmıştır.

Aynı şekilde Kanuni döneminde saraya yapılan eklemeler ve yenilemeler de Topkapı Sarayı'nın ihtişamını artırmıştır. 1521 ve 1527 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Venedik Büyükelçisi Marco Minio "büyük farka" işaret ederken diğer bir Büyükelçi Tommasso Contarini, 1528 yılındaki "ihtişamın öncekisiyle kıyaslanamayacak derecede daha mükemmel" olduğunu ifade etmiştir (2021, 6). Saraya yapılan bu eklemeler diplomatik faaliyetlerin de imkanını artırmıştır.

2. Şehrin Diplomatik Atmosferi

16. yüzyıl boyunca süregiden savaşlara rağmen Osmanlı yönetici eliti, sürdürülebilir barışın gerekliliğine giderek daha çok inanmıştır. Saraya gelen büyükelçilerin çoğunluğu özel ve belirli müzakere misyonunu üstlenmiş ve kısa süreli kalması beklenen Afrika, Asya ve Avrupa'dan büyükelçiler olmuştur (2021, 7). Aslında, Osmanlıların en önemli ilişkilerinin çoğu 19. yüzyıla değin *ad hoc* büyükelçilerle yürütülmüştür. Öte yandan Osmanlı sarayında ortaya çıkan diplomasi kalıpları İstanbul'da sürekli elçilikler oluşturmaya cesaret vermiştir. Venedik balyosu 1454'ten beri mevcutken, 16. ve erken 17. yüzyıl boyunca Fransa (1534), Kutsal Roma İmparatorluğu (1547), İngiltere (1583) ve

Birleşik Eyaletler'in (1612) daimî elçileri *balio*'lara katıldı. *ad hoc* büyükelçiler Osmanlı'nın diplomatik araçları olduğundan, erken dönem araştırmacıları Osmanlı ve Avrupalı güçler arasındaki diplomatik asimetriyi atipik görmüşlerdir. Ama tarihsel açıdan bakıldığında daimî elçiliklerin aslında sadece Avrupalı devletlerin kullandığı bir istisna olduğu söylenebilir. Avrupa dışı devletlerin *ad hoc* usulü benimsediği araştırıldığında açıkça anlaşılmaktadır. Hatta Avrupa'da bile bu usulü benimsemiş olanlar var, Polonya-Lehistan Krallığı gibi.

Diplomatik misyonların çeşitliliği, onların İstanbul'daki ikametgâhlarının çeşitliliğine de yansımıştır. Elçi hanında kalanlara Osmanlı'nın Bizans'ın ihtişamını devam ettirdiği mesajı verilirken, Pera'da ikamet edenlere ya da kendilerine özel ikametgâh verilen daimilere ikametgâhların seçimi de belirli mesajları ihtiva etmiştir. Ayrıca Osmanlı'ya bağlı Eflak, Boğdan gibi prensliklerden gelen elçilere de ikametgâhlar tahsis edilmiştir. Bunlar, Osmanlı'ya doğrudan bağlı olmayanların kaldığı yerlerden farklı olagelmiş, daha çok Balat ve civarı tercih edilmiştir. Yine de genel bir ayırım olarak Müslüman ülkelerden gelen elçiler eski İstanbul'da Suriçi'nde, gayrimüslim ülkelerden gelenler ise Pera'da ikamet ettirmek suretiyle birbirlerinden ayrıştırılmıştır.

3. Diplomatik Cemaat

Daimî ya da süreli atansın Osmanlı sarayına görevlendirilen diplomat sosyal statü, önceki siyasi ve diplomatik tecrübeleri, dil

becerileri ve tavrı itibariyle çok dikkatli irdelenerek bu incelemenin sonucunda atama yapılması uygulaması söz konusudur. Müslüman idareciler, genellikle tüccarlardan diplomatik yazışmalarda istifade etmişlerdir. Daha önemli işlerde ise askeri ya da ilmiye sınıfından kişiler atanmıştır. 10. yüzyıldan bu yana askeri sınıfların Türk kökenli, şehirli seçkin sınıfların da finans ve idare sektörlerini domine ettiğini söylemek mümkündür. Büyükelçilerin de bu sınıflardan seçilmesi büyük bir sürpriz olarak görülmemelidir. Bu durum Mısır Memlukleri ve Safevî İmparatorluğundan gelen elçiler için genel manada geçerlidir. Örneğin 17. yüzyılın başlarında Safevî İmparatorlarını barış müzakereleri için alimlere güven göstermiştir (2021, 10).

Avrupalı daimî elçilerin İstanbul'da uzun süre görevde kalmayı bekledikleri, Venedik *bailo*'sunun 16. yüzyıl ve 17. yüzyılın başlarında 3 yıllık bir ortalama görev süresi olduğu, lakin diğer Avrupalı daimî elçilerin çok daha uzun süre kaldıkları tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. İlk 10 İngiliz daimî elçisi ortalama 7 yıl kadar görev yapmış, diğer İmparatorlukların elçileri de yaklaşık 5 yıl kalmıştır. İlk 15 Fransız elçisi ortalama 3 yıl veya daha az kalırken, 1591 ve 1631 yılları arasında ise her bir daimî elçinin 10 yıla yakın kaldığı tarihlerde kayıtlıdır (2021, 10). 17. yüzyılda elçilik sürelerinin genel olarak 16. yüzyıldakilerden daha uzun olduğu söylenebilir. Örneğin Cornelis Haga 27 yıl görev yaparken, takipçisi olan yeğeni ise 9 yıl görevde kalmıştır. Benzer şekilde İstanbul'a bekar gelen ya da eşini getirmeyen daimî elçi sayısı 16. yüzyılda çok iken 17. yüzyılda bunun

değiştirdiği ve İstanbul'da elçi eşlerinin görülmeye başlandığı, bu durumun da elçilerin kalış süresini uzattığı ifade edilebilir (2021, 11)

Daimî elçiler genelde aristokratlardan seçilirken Venedik balyosları iç oligarşiden seçilip gönderilmiştir. Bunların çoğu Padova mezunudur. Ticari faaliyetlerle diplomatik faaliyetlere katılmış diplomatlar hem Venedik hem de Britanya nezdinde muteber kabul edilmiştir. Harborne'u müteakip 4 İngiliz sefiri de Levant Şirketiyle bağları olmuştur ve elçilik öncesinde elçilik katibi olarak görev almışlardır.

Aynı şekilde 1640'dan önce mukim elçi olarak atanan Fransız ve Avusturya temsilcilerinin de Osmanlı sarayında çeşitli tecrübeler edindiği göze çarpmaktadır: Daha önceki hususi elçilikleri yönetmişler ya da İstanbul'a gelen önceki elçilerin heyetlerinde görev almışlardı. Önceden belirli tecrübeleri edinmişlerin elçi olarak atanması 16. yüzyılda Fransız ve Kutsal Roma İmparatorlarının temsilcileri vasıtasıyla Osmanlı saray usullerini anlama çabalarını göstermektedir. Habsburg elçilerinin seçimlerinde uzman bilgisinin de önemi vardı: vezirlerden birinin ana dilini bilmek, Osmanlılarla sınır boylarında müzakerelerde bulunmak, ya da Osmanlılara karşı daha önce savaşmış olmak (2021, 12).

4. Diplomatik Kadronun Teşekkülü ve Elçilik Dışı Diplomatik Aktörlerin Sahneye Çıkışı

Osmanlı'ya gönderilen diplomatların önceki tecrübelerinin çeşitliliği ve bundan dolayı İstanbul'da meydana getirdikleri diplomatik ağların kompleks niteliği, tarihçiler için imkân ve tehditleri bünyesinde barındırmaktadır. Kimi çalışmalarda “aktör-merkezli” yaklaşım ile saraydaki diplomatların fiilleri, çıkarları, kurmuş olduğu ağlar ve faaliyetleri ele alınmaktadır. Elçilerin Osmanlı sarayındaki resmi ortamlarda görünmeleri nadir olduğundan, diğer diplomatik sosyalleşme kanallarının önemi daha da fazla olmuştur. İstanbul'da bu kanallar daha çok önde gelen Osmanlı devlet adamlarının evleriydi. Bu nedenle, elçiler resmi ya da gayri resmi ziyaretler yaparak Saray'daki işlerini yürütmüştür. Müslüman devletlerin elçileri de kendi sosyalliklerini Osmanlı kadınları, alimleri ve şehirde yer alan diğer Müslüman gruplar üzerinden sağlamıştır (2021, 13).

İstanbul'un ve diplomatik cemiyetin dini karmaşıklığı da diplomatların sosyalleşmesini ve kimliğini etkilemiştir. Şehirde çoğunluk olan Müslüman nüfusun yanı sıra hatırı sayılır miktarda Yahudi ve Hıristiyan nüfus vardı. Bu çeşitliliğin elçilerin diplomatik stratejilerini etkilediği son dönemdeki çalışmalarda gösterilmiştir (2021, 13). Bu dinler ötesi diplomasi, yalnızca Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinde değil, Osmanlı-Safevi ilişkilerinin barışçıl dönemlerinde dahi düşmanca mezhepsel çatışmaları aşmak için diplomatik çabalar sürdürülmüştür. Ya da

Avrupa'daki dini çatışmaların yansımaları saraydaki diplomatlar arasında da gözlemlenmiştir.

Avrupalı diplomatlar, dini farklılıklarına rağmen birbirleriyle düzenli olarak sosyalleşme eğiliminde olmuştur. Özellikle Müslüman bir ülkede başkentinde Hıristiyan devletlerin diplomatı olmak, ev sahibi Müslüman ülkeye karşı ortak bir Hıristiyan kimliği geliştirmiştir. Sosyalleşme ihtiyacı geçici görevle gelen elçiler için vaktin kısıtlılığından ötürü daha da önem arz etmiştir.

Kitaptaki çalışmalardan 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da bir diplomat topluluğunun oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu durum bazı krallar için de büyük avantajlar sağlamıştır. Örneğin İspanya Kralı II. Filip, amcası I. Ferdinand ve kuzeni II. Maximilian'ın elçilerinin Osmanlılarla diplomatik ilişkileri kendi adına da yürütmelerinden oldukça memnun olagelmıştır. Tabi bu hususun da sınırları olmuştur. Osmanlılar, İspanya ile yürütülen diplomatik müzakereleri tam diplomatik ilişkilerin kurulmasının ön hazırlığı gibi görmüştür.

Sosyalleşmenin bir diğer hedefi ise doğru ve güncel bilgiyi elde etmek olmuştur. Erken modern dönemde elçiler haber ağındaki önemli noktalardır ve İstanbul'a gönderilenler de Avrasya'da bilgi dolaşımını ziyadesiyle kolaylaştırmıştır. Ayrıca İstanbul'daki daimî elçiler Avrupa'nın küçük devletleri için de Avrupa hakkında güvenilir bilgi kaynağı anlamına gelmiştir. Örneğin Grygorieva'nın kitapta ele aldığı Lehistan elçileri için

daimî elçilerle görüşmek, Osmanlı protokolü ve saray politikası hakkında kaçınılmaz bilgi edinme yolu anlamına gelmiştir (2021, 14).

Erken modern dönem diplomatik etkinliklerinde elçilik dışı ve yaygın olmayan figürlerin diplomatik süreçlerdeki önemi son dönem çalışmalarında daha da öne çıkmaktadır. Osmanlı sarayındaki kadınların konumuna dair eserlerdeki çalışmalar da (Grygorieva, Markiewicz ve Sowerby, Sowerby'nin bölümleri) bu durumu destekleyen örnek çalışmalardır. Başkentteki diplomatların kendi ağlarını Osmanlı hanedan stratejisindeki değişimlere göre adapte ettikleri anlaşılmaktadır. Hanedan kadınları etkin ara bulucu ve hamiler olduklarından kısa süre içinde elçilerin hediye ve nezaket ziyaretlerine muhatap olmuşlardır. Elçiler, -daimî ya da geçici olması fark etmeksizin- valide ve haseki sultanların elçilerin muhatap kabul edilmelerinde anahtar rol oynayacaklarını idrak etmişlerdir.

Tercümanların da siyasi yapılar arasındaki resmi ilişkileri yürütmeleri ve diplomatlar arasındaki sayısız enformel bağların oluşumunda arabuluculuk yapmalarından ötürü son dönem çalışmalarında özel önem kazanmıştır. Bu bağlamda Habsburg İmparatorluğunun 'kendi' tercümanlarını yetiştirmeye verdiği önem, Stoyanova'nın çalışmasında vurgulanmıştır: "Mathias del Faro'nun hizmeti uzun sürmüştür çünkü 'hassas istihbarat işleri' Osmanlılar tarafından atanan tercümanlara bırakılması çok riskli işlerdi." Tercümanların güvenilirliği konusu yaygın bir mesele

olmuştur. Örneğin Lehistan-Litvanya'dan gönderilen elçiler genellikle Lehistan ile bağlantılı tercümanlara güvenmiştir.

Tercümanlar diplomatik işlerde merkezi bir rol oynasa da yalnız değildirler. Sanatçıların tam olarak oynadıkları rolün ne olduğunu belirlemek zor olsa da Habsburg elçilik heyetlerine eşlik eden sanatçıların elçilikler arası temaslarının olduğu ve Habsburg elçilerinin kültürel ilgilerini açığa vurdukları sanatçıların eserlerinden anlaşılmaktadır. Daimî elçilik kurulduğunda, elçinin ağı oluşturan diplomatik kadrosunun ötesine ulaşmak durumunda olmuştur. Elçiler, birçok casus ve “hain”i de bu ağa katarak bilgi şebekesini genişletmiştir. Geniş ağlar Sultan'ın da kendi diplomasisine yardım ediyordu. (2021, 15).

5. İletişim ve Denklik

Ritüel faaliyet ve seremonik dil, kral ve elçilerinin güç ve prestij için yarıştığı önemli alanlardı. Saray seremonisi siyasi şartların ya da padişahın tercihlerine göre değişebilmekteydi. Bunun sonucu olarak, seremoni usulündeki değişiklikler belirli elçilere ve onları gönderenlere karşı saygıyı ya da hoşnutsuzluğu göstermiştir. Statüye yönelik seremonik iddialar, padişahların diğer yöneticilerle yazışmalarında onlara verilen unvan ve dilde de kendisini 1520'lerin sonundan itibaren Osmanlı Türkçesinde de göstermiştir.

Osmanlı sarayındaki diplomatik seremoni çalışmaları ise Topkapı'da elçinin ilk kabulüne yoğunlaşmıştır. Bu kabul çok kritik bir an olmuştur, çünkü elçinin kabul edilerek resmi

görevinin başlamasını sağlamaktaydı. Ayrıca Kanuni dönemindeki kabul reformundan sonra bir elçinin sultan ile görüşebildiği tek kabul süreci bu olmuştur. Bu hal de elçinin Sultan tarafından kabulünü daha önemli hale getirmiştir, çünkü bir elçinin kendi kralıyla Sultan arasındaki statüyü değerlendirebileceği tek imkandır. Bu da Osmanlı'nın kabul töreninin diğer devletler ve temsilcileri nezdinde çok değerli olarak algılanmasına neden olmuştur.

Sultanla görüşmenin bu kadar önemli bir statü kazanması İstanbul'da saray dışı diplomatik ritüellerin gelişmesine de yol açmıştır. Sowerby, Topkapı'dan öteye bakarak Avrupalı kordiplomasinin gelişirken Saray'daki statülerini de yükseltme çabalarına yönelik ritüellerin oluşumunu çalışmıştır. Oluşan ritüellerin birbiriyle rekabet etmek ve prestijde öne geçmek için mücadele etmeye yol açmak gibi işlevleri de olmuştur. Vezirlerle ilk görüşme ve müteakip görüşmelerin ritüelleri gibi. Ya da saray dışındaki önemli etkinliklerin, sünnet törenleri, diplomatik girişimler gibi bu tip ritüellere benzer önem kazanmasını örnek göstermek mümkündür. Tüm bu etkinliklerin becerikli diplomatlar için zengin siyasi istihbarat kaynakları olduğu da söylenebilir. Osmanlı askeri törenlerini gözlemleyen elçilerin Osmanlı askeri gücü hakkında fikir sahibi olması, Cuma selamlığına şahit olan elçilerin de Osmanlı saray hiyerarşisini anlamasının kuvvetle muhtemel olduğunu söylemek mümkündür.

İstanbul'daki diplomatik aktörlerin çok farklı arka plana sahip olması da kültürler arası karşılaşmaların sağladığı imkan ve sınırlar hakkında fikir vermektedir. Diplomatik karşılaşmalar rekabet eden alternatif kültürel vizyonlar sunarak üretken bilgi değişimine yol açmıştır. Öte yandan diplomatik faaliyetin kültürler ötesi olduğu düşünüldüğünde yanlış anlaşılmanın diplomatik etkileşimle sürekli iç içe olma halini paylaştığı öne sürülebilir. Lakin böyle olsa da farklı hukuki sistemlerden gelen aktörlerin düzenli diplomatik temas sayesinde süreçlere yönelik ortak bir anlaşma zeminini zorladığı gözlemlenmektedir. Bunun ana şartı da diplomatik çevre ile tanışıklığın daimî ya da geçici elçilikler vasıtasıyla tesis edilmiş olmasıdır. 16. yüzyıl boyunca Osmanlı sarayı ve İstanbul'daki yoğun ve çeşitli diplomatik faaliyetlerin bu bakış açısını destekleyip ince farklarını da ortaya koyduğunu kitaptaki çalışmalardan takip edilebilmektedir. Mesela Hudson'un makalesi Venedikli elçilerin şehir manzarası ile ve daha da önemlisi onun içerisinde yaşanan ritüel faaliyetlerle tanışık olduğunu göstermektedir. Bu tanışıklık Venediklilerin Osmanlılar ile ortak bir protokol dili geliştirmesine sebep olmuştur. Geçmiş tecrübe olmaksızın da bir nebze de olsun tanışıklık tesis etmek mümkün, bunu da Scheper'in makalesinden, Coecke'nin eserlerinin İstanbul'a imparatorluk hakkında önceden hiçbir bilgi ve tecrübesi olmaksızın gelenlere eğitici bir kaynak görevi gördüğü anlaşılmaktadır. Diplomatik hediyeler de iletişim için özel tehdit ve fırsatlar olmuştur (2021, 18). Bunu da saray protokolünün çerçevesini çizdiği bir

“hediyeleşme dili” mümkün kılmıştır. Ortak kültürel matrisler diplomatların hediyeler yoluyla açıkça iletişim kurmasına olanak vermiştir. Bu dilin elçiler tarafından bilinmesi de “hediyeleşmenin” diplomatik süreçlerdeki sembolik önemini daha da öne çıkarmıştır.

Nereden geldikleri ve Osmanlılarla ortak yönlerine bakılmaksızın tüm diplomatlar için belirli derecede bir kültürel ve politik adaptasyonun gerekli olduğu dile getirilen bir konudur. Kitapta ele alınan dönem içerisinde Avrupalı siyasi yapıların Osmanlı siyasi kültürüyle daha derin bir tanışıklık geliştirdikleri çalışmalardan anlaşılmaktadır. Daimî elçilerin bu konuda daha önde olduğu, bunun da hem önceki tecrübeleri olan kişilerin atanması hem de daha uzun dönemli elçi görevlendirmelerinin görülmesinden kaynaklandığı öne sürülmüştür (2021, 19). Bu iki faktör aynı zamanda verimli değişim ve istihbarat toplama potansiyelini de artırmıştır.

Sonuç Yerine

Diplomatik süreçlerin 16 ve 17. yüzyıl boyunca imparatorluğun siyasi, dini ve kültürel değişiminin geniş çetrefilliği içinde şekillendiği ifade edilmelidir. Bu nedenle Avrasya’da erken modern dönem diplomasisinin ana merkezlerinden biri haline dönüşen İstanbul’da diplomatik pratiklerin nasıl geliştiğini anlamaya çalışmak, diplomasi pratiğinde eşdeğerlilik konusunun çetrefilliğini de keskin bir şekilde önümüze getirmektedir.

KAYNAKÇA

Diplomatic Cultures at the Ottoman Court, c.1500–1630. 2021.
Eds. Tracey A. Sowerby and Christopher Markiewicz
(ed.). London and New York: Routledge.